

ULLA AATSINKI

Tutkija – tämän päivän tukkityömies?

**Ulla Aatsinki tarkastelee työyhteisöjä ja työ-
kulttuureja sekä niiden yhteiskunnallista
vaikuttavuutta. Hänen esimerkkeinään ovat
Lapin metsätyöntekijät sadan vuoden takaa
ja tämän päivän tietotyöntekijät.**

■ Suomen, saati Lapin sadan vuoden takaisesta yhteiskunnallisesta liikehdinnästä tai siihen vaikuttaneista olosuhteista ei äkkiseltään näe yhteyksiä tähän päivään, niin kaukana ajallisesti ja paikallisestikin ne tuntuvat olevan. 1900-luvun alun agraariyhteiskunnasta puutteellisine koulutustasoineen ja epätasaisine tulonjakoineen on tultu korkean koulutuksen ja teknologian yhteiskuntaan, jossa hyvinvointi jakaantuu aikaisempaa tasaisemmin. Tänäpäin ihmisillä on perustuslain takaama oikeus yhteiskunnalliseen ja poliittiseen vaikuttamiseen, kun taas autonomian ajalla ja itsenäistymisen alkuvuosina kysymys vallasta ajoi suomalaiset kamppailuihin ensin tsaaria, sitten toisiaan vastaan.

Tuolle ajalle ja nykypäivälle on kuitenkin yhteistä muutos, uuden ja vanhan kohtaaminen, mikä nostaa pintaan yllättävän samankaltaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Tarkastelen työyhteisöjä ja työ-
kulttuureja sekä niiden yhteiskunnallista vaikuttavuutta sadan vuoden perspektiivissä.

Sosiologi Richard Sennett on tutkinut vanhan ja uuden kapitalismin kulttuuria. Hänen mukaansa 1800-luvulla muotoutuneen vanhan, sosiaalisen kapitalismin kulttuurin perusta olivat protestanttinen etiikka, preussilainen kuri ja byrokraattinen hierarkia. Sosiaalinen kapitalismi lähti kukoistukseen Saksasta, jossa valtakunnan kansleri Bismarck minimoi yhteiskunnalliset levottomuudet sitomalla rahvaan valtion palvelukseen. Käytännössä se tarkoitti massarekrytointeja julkisten instituutioiden alemmille tasoille. Toimeenpanovalta organisoitiin pyramidin muotoon. Sennetin sanoin ”Py-

ramidi on rationalisoitu eli jokaisella viralla, jokaisella pyramidin osalla on oma määritely tehtävänsä. Mitä alemmas laskeudutaan (pyramidissa) ja mitä vähemmän valtaa ihmisellä on, sitä useampi heitä mahtuu organisaatioon”.¹

Sosiologi Max Weber kutsui tällaista tiukan hierarkkista, byrokraattista instituutiota rautahäkiksi, jossa vallitsi kurinalainen, viivästyneen palkitsemisen oppi. Rautahäkkiä sovellettiin laajasti yhteiskunnassa eri puolilla teollistunutta maailmaa, se levisi myös yksityiselle puolelle, suurten tuotantolaitosten toimintatavaksi. Työntekijä-statuksen myötä muuten vähäosainen kansalainen sai siis paikan, roolin ja merkityksen yhteiskunnassa. Korvaukseksi hyvin tehdystä työstä työntekijä mahdollisesti palkittiin vuosikymmeniä myöhemmin ansiomerkein, ylennyksin tai palkankorotuksin. Joka tapauksessa hän pääsi rakentamaan oman elämänsä tarinaa, jonka saattoi kytkeä osaksi suurempaa kansallista kehystä. Yksittäisten kansalaisten turvallisella ja jatkuvuutta korostavalla elämäntarinalla taattiin heidän lojalitensa valtiota ja työnantajaa kohtaan, mutta myös yhteiskuntarauha.²

Työkulttuurit ja sitouttaminen

Oliko sosiaalisen kapitalismin piirteitä havaittavissa Lapissa, siellä sijaitsevilla työmailla? Alueella ei ollut valtion virastoja ja instituutioita, jotka olisivat sitoneet paikallista rahvasta pyramidin alaosaan. Tutkimusalueella julkisen vallan edustajia oli harvassa – lähinnä kussakin pitäjässä nimismiehet, poliisit, opettajat, alueelliset metsänhoitajat ja papisto. Valtion instituutioiden varaan pyramideja ei rakennettu. Pohjois-Suomessa palkkatyön yleistymisen nojasi metsäteollisuuden ekspansioon. 1910-luvulle tultaessa sahaustoiminta ja siihen liittyvä raaka-aineen hankinta värittivät lappilaista arkea Kemistä Kuolajärvelle, Simosta Kittilään. Varsinaisia teollisuusyhteisöjä Lapissa oli vain Perämeren rannikolla, Kemissä, Alatorniossa ja Simossa. Pääosa teollisuuden palkkatyöstä tehtiin savotoilla

1. Sennett, Richard (2007) *Uuden kapitalismin kulttuuri*, Vastapaino, Tampere, 33.

2. Sennett 32–40, 70–75.

ja uittotyömailla muualla maakunnassa. Millaisia nämä työyhteisöt olivat luonteeltaan?

Tehdasyhteisöjen sosiaalinen järjestys rakentui patriarkaaliselle mallille. Työnantaja, tehtaanomistaja, huolehti työntekijöidensä asumisesta, perheestä ja vapaa-ajasta parhaaksi katsomallaan tavalla. Tehtaan työntekijämäärää ei kuitenkaan kasvatettu keinoitekoisesti. Metsäteollisuus oli maailmanmarkkinoilla operoivaa, suhdanneherkän alan teollisuutta. Se näkyi nousukausien kasvaneena rekrytointina ja vastaavasti laskusuhdanteen irtisanomisina. Taloussuhdanteiden sykli oli sen verran lyhyt, että sama perhe ehti kokea pulan useamman kerran lasten kasvaessa aikuisiksi. Sahayhteisöt siis joustivat markkinoiden mukaan, mikä hämärsi yhteisön jäsenten käsitystä omasta roolistaan ja paikastaan työyhteisössä ja viime kädessä heikensi heidän lojaaliuttaan työnantajaa kohtaan.

Metsäteollisuuden raaka-ainehankinnassa sitouttavia, lojaaliutta lisääviä tekijöitä oli vielä vähemmän kuin tehdasyhteisöissä. Savottojen ja uittotyömaiden työsuhteet olivat määräaikaaisia. Kuulopuheet hakkuista saivat miehet lähtemään kotoaan useiden kymmenien, usein satojenkin kilometrien päähän työnhakuun. Esimerkiksi Kuolajärveltä, nykyisestä Sallasta, saatettiin lähteä savottatöihin Ivaloon marras- maaliskuun väliseksi ajaksi. Neljänsadan kilometrin matka taitettiin hiihtäen tai hevoskyydillä. Hakuiden päätyttyä metsätyömies otti repunsa pykälään ja suuntasi kohti uusia savottoja – tosin tietämättä itseään, missä ne sijaitsivat. Työsuhteiden pätkittäminen, työpaikkojen vaihtelevuus ja usein työn suorittamiseksi vaadittu pitkäaikainen oleskelu savotoilla, kyläyhteisöjen ulkopuolella aiheuttivat taloudellista epävarmuutta ja vaikeutta kiinteyttää sosiaalisia verkostoja.³

Sosiaalisen kapitalismin jäljet Lapissa olivat heikkoja. Palkkatyö ei liiemmin tarjonnut virikkeitä yhteisen kansallisen hyvän rakentamiseen valtion tai työnantajan ohjauksessa kuin ei myöskään taloudellista turvaa. Lapin metsätyöntekijöiden työkuultuurissa oli itse asiassa paljon samankaltaisia piirteitä, mitä Sennett tuo esiin kuvaillessaan uuden kapitalismin työkuultuuria.

Sennetin mukaan uuden kapitalismin kulttuuri perustuu jatkuvalla liikkeellä, uusien riskien hallinnalle ja kilpailulle. Yrityskulttuurissa korostuu jatkuva voiton maksimointi, joka aiheuttaa yritysrakenteeseen ja toimintatapoihin nopeallakin aikataululla tapahtuvia muutoksia. Taloudellisten toimijoiden suunnitelmallisuus rajautuu neljännesvuosiin, kehittyneen viestintäteknologian tehdessä toiminnasta ympärivuorokautista. Työelämän äärimmilleen viritetty tuloshakuisuus merkitsee työntekijöille usein taloudellista, mutta myös henkistä ja sosiaalista epävarmuutta. Muutokset yrityksen tuotantotavassa, esimerkiksi uuden teknologian tai uuden tuotantopaikkakunnan muodossa, voivat vähentää rajusti työntekijöiden määrää. Toisaalta työn uudelleen organisointi ja työn projektiluonteisuus merkitsevät usein määräaikaaisia työsuhteita, ja tiimin tiuhaan vaihtuvia jäseniä.⁴

Sennettin mukaan uuden kapitalismin kulttuuri siis heikentää työsuhdeturvaa ja murentaa työnteon henkistä pohjaa:

Työsuhteiden määräaikaisuus ei tuo turvaa eikä jatkuvuutta työntekijän arkeen, jolloin hänellä ei tule mahdollisuutta suunnitella elämäänsä pitkällä aikavälillä.

Vaihtuvat projektit ja hankkeet estävät työntekijää syventymästä ja keskittymistä työhönsä ammattitaidolla. Kiireisten aikataulujen ja osiin pilkottujen työtehtävien vuoksi työntekijä ei kykene sitoutumaan työhönsä niin hyvin kuin haluaisi, saamaan työstään ammatillista tyydytystä, mikä on työntekijän omanarvontunnon kannalta olennaista.

Jatkuvasti vaihtuvat roolit työelämässä estävät kiinteiden, merkityksellisten verkostojen syntymistä työyhteisössä. Toinen työntekijä ei ole enää kollega vaan kilpailija, jota arvotetaan hänen hyödyllisyytensä mukaan.⁵

Pätkätyöläisten yhteiskunnallinen merkittävyys ja sitoutumisen suunnat

Suomessa edellä esitetystä kuvauksesta tunnistanevat itsensä erityisesti tietotyöntekijät, myös yliopistolaiset. Itse asiassa 1900-luvun

alun metsätyöntekijän ja 2000-luvun tietotyöntekijän työhistoriassa ja -kulttuurissa näyttäisi olevan muutakin yhteistä kuin päätkätyöt, taloudellinen epävarmuus ja vaihtuvat työyhteisöt. Kummallakin ammattikunnalla on ollut tärkeä panoksensa Suomen taloudelliseen kehitykseen omana aikanaan: metsätyöntekijöillä 1800–1900-lukujen vaihteesta alkaneeeseen metsäteollisuuden kasvuun ja tietotyöntekijöillä 1900–2000-lukujen vaihteen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen ja teknologiateollisuuden menestykseen. Heidän osuutensa ammatissa toimivasta väestöstä on ollut suuri omana aikanaan. Lisäksi molempien ammattikuntien keskeinen työtä määrittävä tekijä on ollut, ainakin niiden alkuvaiheissa, vapaus – hakkutyömailla vapaus agraariyhteisön isäntävallasta ja tiedemaailmassa akateeminen vapaus, tietenvapaus. Ehkä listaan voisi vielä lisätä siirtotyöläisyyden; 1900-luvun alun Suomessa työ kuljetti maakunnasta toiseen, nykyään yhtä useammin ulkomaille.

Joidenkin yhteiskuntakriitikkojen mielestä myös tietotyöntekijöiden yhteiskunnallinen rooli tulevaisuudessa tulisi olemaan samanlainen kuin metsätyöntekijöillä oli aikoinaan. Sosiologia Daniel Bell ennakoi jo 1970-luvulla, kuinka jälkiteollinen yhteiskunta muuttuu informaatioyhteiskunnaksi, jossa tieteillä ja tiedolla on keskeinen merkitys. Koulutuksen myötä yhteiskunnan luokkarakennetta määrittää tiedon määrä, sen käytettävyys ja mahdollisuus päästä tiedon lähteille. Bellin informaatioyhteiskunta kerrostuu kolmeen luokkaan: *eliittiin*, jonka muodostavat osaavat johtajat ja tiedemiehet, *keskiluokkaan*, johon kuuluvat insinöörit ja professorit sekä *proletariaattiin*, johon kuuluvat teknikot ja muu opettajakunta.⁶ Myös sosiologi Manuel Castells painottaa tiedon merkitystä nyky- ja tulevissa yhteiskunnissa. Tiedon hallinta – ja nimenomaan hallinta – merkitsee valtaa ja taloudellista riippumattomuutta. Hän toteaa yhteiskuntarakenteen jatkavan polarisoitumista kahteen osaan, ylä- ja alaluokkaan, tiedon ja innovaatioiden ollessa rajanjakajana.⁷

Vuodet eivät ole toistensa veljiä, eivätkä varsinkaan vuosisadat. Vaikka edellä kuva-

tuissa työyhteisöissä ja työkuultuureissa olisikin samankaltaisia piirteitä, ovat ne eri aikakausilta, niille ominaisine kehityskulkuineen ja viitekehysineen. Siinä, missä työntekijöiden omaksumat, leimaa-antavat piirteet sata vuotta sitten olivat yhteistoiminta ja solidaarisuus, ovat ne nykyään individualismi ja kilpailu. Tänä päivänä työkeskeinen ajattelutapa syö niin työntekijöitä kuin työelämän ulkopuolella oleviakin. Tutkija Hilikka Rekolan mukaan ajattelutapa on jo muuttanut arvojamme ja identiteettiämme niin, että peilaamme itseämme ja yhteiskuntaa työn ja työelämän kautta – aivan kuin ihmisen arvo perustuisi työhön ja nykyisen työelämän vaatimusten täyttämiseen.⁸ Ulkopuolelle pudonneet eivät saa välttämättä yksin uudelleen otetta työelämästä, mutta he eivät myöskään hakeudu yhteen, niin suuri on menestymisen ja individualismin paine ollut tähän päivään saakka. Arvomaailma heijastuu myös muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan, osallistuminen ja vaikuttaminen on ulkoistettu ammatillisille.

Sen sijaan 1900-luvun Lapissa työkoemuksilla ja työyhteisöllä oli voimakas vaikutus kansalaisten yhteiskunnalliseen toimintaan. Vaikka palkkatyö suhdanneherkilläkin aloilla antoi työntekijöille itsenäisyyttä suhteessa vanhaan isäntävaltaan, ei se

3. Ulla Aatsinki (2009), *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*, Tampere University Press, 326–367.

4. Sennett 40–46, 49–56.

5. Sennett 84–87, 106–109, 115–120, 180–181.

6. Juha Suoranta – Juha Kauppila – Juha Mäki-Ketelä (2008) ”Näkökulmia informaatioyhteiskuntaan ja aikuisten mediakasvatukseen”, teoksessa *Aikuiskasvatus risteysasemalla. Jobdatus aikuiskasvatukseen* (Juha Suoranta – Juha Kauppila – Hilikka Rekola), Joensuun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja Sarja B Oppimateriaali: 25, Joensuun yliopistopaino, 213–218.

7. Juha Kauppila – Juha Mäki-Ketelä – Emilia Valkonen – Päivi Harinen (2008), ”Aikuiskasvatus ja markkinoiden voima”, teoksessa *Aikuiskasvatus risteysasemalla. Jobdatus aikuiskasvatukseen* (Juha Suoranta – Juha Kauppila – Hilikka Rekola), Joensuun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja Sarja B Oppimateriaali: 25, Joensuun yliopistopaino, 260–261.

8. Hilikka Rekola (2008) ”Aikuiskasvatuksen merkitys työelämän muutoksessa”, teoksessa *Aikuiskasvatus risteysasemalla. Jobdatus aikuiskasvatukseen* (Juha Suoranta – Juha Kauppila – Hilikka Rekola), Joensuun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja Sarja B Oppimateriaali: 25, Joensuun yliopistopaino, 191–199.

luonut taloudellista turvaa. Määräaikaistyö ja vaihtuvat työyhteisöt eivät myöskään tarjonneet mahdollisuutta sitoutua yhteiskuntaan työn kautta. Taloudellinen epävarmuus ja vallan epätasainen jakautuminen ruokkivat osaltaan työväestön poliittista, yhteiskunnallista toimintaa aina radikalisoitumiseen asti.

Työ ei kuitenkaan ollut ainoa vaikuttava tekijä kansalaisten määrittäessä paikkaansa yhteiskunnassa. Oli muitakin tapoja tehdä ja tuntea itsensä merkitykselliseksi, yhteiskunnallisesti hyödylliseksi, kuten osallistuminen kansalaisliikkeisiin. 1800-luvun lopulla Suomi oli murroksessa: kansakunnan rakentamistyö eteni laajalla rintamalla, tsaarin valtaa ja säätyvaltiopäivä-järjestelmää kritisoitiin, kunnallisvalta natisi liitoksissaan. Myös työväestö osoitti aktiivisuutta itseään koskevassa päätöksenteossa alkuun raittiusliikkeen, sitten nuorisoseuran ja lopulta työväenliikkeen riveissä.⁹

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen, osallistuminen vallankäyttöön tai yritys päästä siihen mukaan, antoivat työväestölle tilaisuuden tehdä itsensä merkitykselliseksi. Työntekijät sitoutuivat yhteiskuntaan omin ehdoin, he rakensivat itse oman yhteiskun-

nallisen instituutionsa, oman rautahäkkinsä – työväenliikkeen muodossa. He pyrkivät aktiivisesti solmimaan sosiaalisia verkostoja ja merkityksellisiä sidoksia sekä liikkeen sisällä että sen ulkopuolella. Mutta työväenliikkeen jäsenten kokemukset ja verkostot eivät olleet samanlaisia kaikkialla Suomessa. Esimerkiksi Lapissa yhteisöjen eri tasoja yhdistävien sosiaalisten siteiden niukkuus ja taloudellinen epävarmuus muokkasivat alueen työläisten tapaa katsoa yhteiskuntaa, ja heidän näkökulmastaan Suomi näytti hiukan toisenlaiselta. Lapissa sosiaalidemokraattinen rautahäkki muuttui ajan myötä kommunistiseksi.¹⁰ Ja siinäkin näytti olevan sama logiikka kuin muussa yhteiskunnallisessa kehityksessä: mikäli rautahäkin kaikki osapuolet eivät saaneet tilaa ja merkitystä, ne kääntyivät valtaapitäviä vastaan ja etsivät itse oman tiensä.

Tai niin kuin Richard Sennett toteaa: ”Miten voi sitoutua instituutioon, joka ei ole sitoutunut sinuun?”¹¹ ■

9. Aatsinki 388–396.

10. Aatsinki 271–275, 304–306.

11. Sennett 182.